

Forfatter: Heiberg, Johan Ludvig

Titel: Dramatik i udvalg

Citation: Heiberg, Johan Ludvig: "Dramatik i udvalg", i Heiberg, Johan Ludvig: *Dramatik i udvalg*, udg. af Jens Kr. Andersen , Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, Borgen, 2000, s. 596. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/catalog/adl-texts-heibergjl04val-shoot-idm140721241964672/facsimile.pdf> (tilgået 25. april 2024)

Anvendt udgave: Dramatik i udvalg

Nybodersdrønge: Nyboder er et fra det 17. årh. stammende boligkvarter i Kbh.; opr. for søværnets faste mandskab; håndværker- og sømandsønerne herfra havde ry som ballademagere (hvad jul og nytår jo gav sig anledning til at bekræfte, se n.t.s. 8); her hentydes til skikken »at løbe helligtrekonger»: dækket bag masker går de udklædte »h.t.k.» frit ind i folks huse og skal trakteres (Pio, s. 51). – *grassere*: huserer. – *kaldansk*: fra Kaldæa, del af det nuv. Irak, Babylonien. – *Ærts*: mineral. – *fødes (...)* hvert evige Aar: se n.t.s. 32.

- 148 *troelig*: trofast. – *den sorte Konge*: if. en ikke-bibelsk (apokryf) legende-tradition var Caspar neger. – *tilførladelig*: utvivlsomt. – *Morian*: neger. – *Den Vise*: Gud. – *prostituere*: compromittere, gøre til grin. – *monne*: må, skal.
- 149 *Mahn*: tågebanke, (natte-)mørke. – *Tysk eller Dansk*: så længe den danske konge var overhoved (hertug el. greve) for tysktalende områder (fra 17.-18. årh. og frem til 1864), var tysk alm. talt og forstået i Kbh. – *Madam Beckers Concert*: den tyske operasangerinde Caroline B. (ca. 1790-1842) var en populær kraft i sin mand Carl B.s skuespil- og operaselskab; den omtalte koncert fandt sted på Det Kgl. Teater den 1. maj el. 17. juni 1816. – *Myrha*: kostbart plantestof anvendt som lægemiddel og til røgelse; if. Matt. 2,11 bragte »Vismændene fra Østerland» gaver til det nyfødte Jesusbarn i form af »guld, røgelse og myrra». – *Virak*: kostbart plantestof anvendt som lægemiddel og til røgelse, hyldest, se foreg. n.
- 150 *gab*: glo. – *foklædte Matrosdrønge*: se n.t.s. 147. – *ledige paa Torvet*: ubeskæftiget (talemåde efter Matt. 20,3). – *Mudderarbejde*: opmudrings- o.a. gravearbejde benyttedes som straffeforanstaltning. – *Mamsel*: frøken. – *Spindehuset*: straffeanstalt for kvinder.
- 151 *mangle mig*: mangler jeg. – *Mindet af*: mindet om.

Aprilsnarrene

- 155 *Aprilsnar(rene)*: person, der bliver narret april, dvs. efter gl. skik narret el. gjort til grin den 1. april. – *Intrigue(n)*: list, rænke, underfundigt spil i bedragerisk hensigt el. forvekslingsspillet i episk el. dramatisk litteraturs handlingsgang. – *Vaudeville*: om genren og Heibergs forhold til den, se efterskriften, s. 526f. og s. 539-41. – *Opført første Gang (...)* 1826: Johanne Luise Heiberg beretter i sine erindringer (*Et Liv ...*, 4. udg. ved A. Friis 1944, I, s. 46f.) om den formidable succes, premieren blev, for stykket såvel som for hende personlig, hvem

- Heiberg havde udset til Trine Rars rolle (jf. efterskriften s. 543f.).
- 157** *Pige-Institut*: pigeskole; skole- og opdragelsesvæsenet var genstand for livlig offentlig debat i årene omkring *Aprilsnarrens* udgivelse og opførelse; Heibergs egen bemærkning hertil, netop affødt af vaudevillens, er citeret i efterskriften, s. 542f.; Rahbek identificerer i sine erindringer vaudevillens pigeskole som Madam Lindes (Borup, *Breve og Aktstykker* ... V, 1950, s. 53). – *Constance*: betyder på fransk: trofast bestandighed, alm. kvindenavn på vaudevillens tid, om end med en duft af provinsielt herregårdsmiljø (G. Søndergaard i *Nordica* 15, 1998, s. 260f., med henvisning). – *Zierlich*: betyder på tysk: net, pæn, fin, elegant, pyntelig (indtil det lapsede). – *Trine, Hans (Mortensen)*: navnene på det unge par er taget fra Poul Martin Møllers dialogdigt »Hans og Trine« fra digtcyklen »Scener i Rosenborg Have« (skr. ca. 1821, »Hans og Trine« tr. 1825); »Hans og Trine« var blevet fremført ved en forestilling på Hofteatret febr. 1826 med C. N. Rosenkilde (1786-1861) og den da 13-årige Johanne Luise Pätges som rollehavende, ved hvilken lejlighed Heiberg fik blik for sidstnævntes (dramatiske og erotiske) potentialer (jf. efterskriften s. 543f.); til denne fremførelse henvises der direkte i *Aprilsnarrene*, sc. 23 (her s. 231.) – *svensk Dansesemester*: danselærerens nationalitet styrker allusionen til C. M. Bellman (1740-95) i forbindelse med hans danseinstruktion (se n.t.s. 200); som model udpegede man i samtiden en ved teatret ansat, svensktalende figurant (underordnet danser) ved navn Ville-neuve. – *Avanturier*: (fransk) eventyrer, plattenslager. – *Vinke*: ørefi-gen, lussing. – *Fugtel*: tidl. militær straf bestående af slag på ryggen med det flade af en klinge. – *Kjeldersvend*: person, der passer vin- og viktualiekældre i større husholdninger.
- 158** *Kabinet*: værelse. – *Skrivertoi*: skriveredskaber. – *Kaffetoi*: kaffeser-vice.
- 159** *Hend*: ud (bort fra scenen). – *de Freimmede*: gæsterne. – *ud*: forbi.
- 160** *Geburtsdag*: fødselsdag. – *lidenlige*: væmmelige, varartede. – *spidse sin Næse paa*: sætte næsen op efter, forvente. – *engagere*: engagerer, byder op til dans. – *Raisonnement*: »snaks«. – *impertinenteste*: frækkeste.
- 161** *at jeg jo*: uden at jeg. – *taget (...)* i *Kost*: optaget som kost(skole)elev. – *vist*: givetvis. – *overalt*: overhovedet, i det hele taget.
- 162** *Ny Melodie. O flye for Amors Snare*: melodien, der er komponeret til sangen her af Heibergs gode bekendte musikeren og sangpædagogen C. J. Borchorst (1800-44), findes i Erik Bøgh (red.), *Den danske Vaudeville* 1919, II, s. 13.
- 163** *Jomfrue*: ugift kvinde af borgerstand. – *vist*: bestemt. – *Troie Duus*: (af

- fr.: trois et deux, udtryk fra terningespil) lykketræf. – *Sorø (...)* ogsaa *Poeter derude*: af Heibergs senere modstandere blandt de danske digtere (se efterskriften s. 529) fik C. Hauch først efter vaudevillens udgivelse sin ansættelse ved Sorø Akademi; dette hib kan derfor kun gælde enten Chr. Wilster eller B. S. Ingemann (begge ansat 1822); den sidste havde været den gennemgående skydeskive for Heibergs spot i dennes *Julespøg* og *Nytaarsløer* (jf. noterne hertil og efterskriftens afsnit 2).
- 164 *Flora(s)*: romersk blomstergudinde. – *Tribut*: (skyldigt) offer, hyldest. – *tilforladelig*: bestemt, sandelig. – *Skjælmsmester*: spøgefugl. – *Muse*: i gr. mytologi gudinde for en kunst el. en videnskab, her i funktion af personlig inspirator. – *vis*: bestemt. – *Mimosa*: (lat.) mimose, gul tropplante, hvis blade lukker sig sammen ved berøring, symbol på følsomhed.
- 165 *Gartner Øgaard paa Kalkbrænderiesveien*: led i vaudevillens kbh.ske lokalkolorit og altså et realistisk træk; K. var på vaudevillens tid den eneste større sidevej til Østerbro og rig på handelsgartnerier.
- 167 *Tøi*: »snaks».
- 168 *Mel. Ich kenn' (...)* *Der er i Himlen*: den ganske enkle, men yderst sangbare, tilsyneladende anonyme ty. folkelige melodi, arrangeret til vaudevillen af O. Zinck (1746–1832), findes i Erik Bøgh (red.): *Den danske Vaudeville* 1919, II, s. 14.
- 171 *raisonnere*: »snakke med oms». – *flittig*: hjerteligt. – *Skjæppe*: ca. 2 liter. – *udmærket Artighed*: storartet opmærksomhed.
- 172 *losse*: tomme. – *Adjøs*: farvel. – *Rigsdaler*: 96 skilling, i 1990'ers købekraft 10–15 kr. R. konverteredes i 1876 til 2 kr. – *Skilling*: se foreg. n.
- 173 *Mark*: 16 skilling = 1/6 rigsdaler, se foreg. noter. – *Naar Nøden (...)* *Hjelpen nærmest*: gl. dansk ordsprog (E. Mau: *Dansk Ordsprogsskat* (1879) 2721). – *Present*: gave.
- 174 *med Stovler paa Benene*: når frøkenen optræder i støvler så sent på året som i april og oven i købet som fødselsdagsgratulant, viser det hendes dårlige manerer el. i hvert tilfælde usikre stilsans. – *opstænket*: tilstænket. – *Philippine*: navn på en slags væddemål, som består i, at to personer, når der findes en nød med to kerner i, spiser hver sin og aftaler en tidsfrist, til hvilken det gælder om at komme den anden i forkøbet med at sige »filippine» til ham og dermed vinde en lille gave. – *ret meget*: virkelig meget.
- 176 *Philipinen*: filipinegaven, se næstforeg. n. – *Tobak*: snustobak, som snuses op i næsen og fremkalder nysen; på vaudevillens tid var det ikke (længere) passende for damer at snuse tobak. – *Befaler*: ønsker

- (ved tilbud). – *Pris*: den mængde tobak, man snuser ad gangen, se n.t.s. 176. – *Cud velisigne Dem!*: prosit!
- 178 *botfælske Roer*: lang, gul roesort (fta Bortfeld i Braunschweig), alm. anvendt i tidens (jævnere) madlavning.
- 179 *Mel. af Lulu (...)* *styrte sammen*: melodien, der altså stammer fra F. Kuhlaus opera Lulu, der netop havde haft premiere på Det Kgl. Teater (okt. 1824), findes i Erik Bøgh (red.), *Den danske Vaudeville* 1919, II, s. 15 (med tempobetegnelsen *molto vivace*, meget livligt og styrkebetegnelsen *fortissimo*, meget kraftigt). – *Gammelmynt*: Gammel Mønt. – *Gammelmynt (...)* *Østervold (...)* *Hestemøllestræde (...)* *Christianshavn (...)* *Langebro (...)* *Kastellet (...)* *Nørrefælled (...)* *Grønnegade (...)* *Peder Madsens Gang*: denne konstellation af kbh.ske lokaliteter (overvejende gadenavne) betegner en kraftig styrkelse af vaudevillens lokalkolorit; frk. Trumfineiers rute er karakteriseret ved, at hun netop sjældent tager den korteste vej, men tilsyneladende planløst efter hinanden opsøger adresser i det dengang indre Kbh. («inden for voldene») og i yderdistrikterne. – *Langebro*: den ene af to broer, der forbandt Kbh. med Christianshavn; den lå i linje med byens vold mod sydvest, dvs. i forlængelse af den nuv. Langebrogade. I dag er den flyttet yderligere mod sydvest og forbinder Kbh. med Amager. – *Peder [el. Peer] Madsens Gang*: en nu forsvundet gyde i Kbh.; med samme beliggenhed som den nuv. Ny Østergade, lukket med port mod Østergade og åben mod Grønnegade; gaden var berømt for prostitution og tvivlsom småhandel.
- 180 *Peer Gantes Vej*: en omvej (opr. dialektudtryk). – *Cours*: vej, «farts». – *fornummet*: erfaret, kommet under vejr med. – *Cancelleraad*: hæders-titel med (ret lav) rang (6. el. 7. klasse). – *Gothersgaden*: kbh.sk gade ml. Nørreport og Kgs. Nytorv. – *Madam*: gift kvinde af borgerstanden.
- 181 *til Præsten*: til konfirmationsforberedelse. – *hvad*: hvor. – *Christianshavn (...)* *her i Byen (...)* *vi selv*: C. lå uden for voldene. – *af visse Grunde (...)* *gjætte*: selvfølgelig fordi pigen venter barn. – *er i de allersletteste Omstændigheder*: har den dårligst tænkelige økonomi. – *anbragt*: bortgivet. – *saa bekendt som Strikstrømper*: (sjælden) talemåde: «så kendt som noget». – *Strikstrømper*: strømper hørte i datiden til de intimere klædningsstykker, der kun nødigt omtales i pænere selskab. – *Urtekaemper*: købmand. – *Spekuler*: slagter. – *Vor Frelsers Kirke*: på Christianshavn i Kbh., opført omkr. 1690.
- 182 *Puddersukker*: anvendtes som sødemiddel i fx te og kaffe.
- 183 *Quartordium*: firstemmig mandssang, på vaudevillens udgivelsestids-

- punkt en nyhed i kbh.s.k musikliv. – *Mel. (...) Skolen fik*: melodien, komponeret af H. E. Krøyer til Chr. Wilsters *Studentervise* («De første Prygl, vi i Skolen fik, / Det var for verbum amares, skr. 1819), findes i Erik Bøgh (red.), *Den danske Vaudeville* 1919, II, s. 16f., «en meget majestætisk og pompøs Fanfare for Trompet og Pauke, der vilde passe fortræffelig som Æressignal for en værdig Dronning i den store Opera.» (Krogh, s. 39). – *Den Dag vi hilse med festligst Lov*: fødselsdagskvadet til fru Bittermandel synes tydeligvis digtet i efterligning af Oehlenschlägers samtidige lejlighedslyrik. – *Low*: pris. – *Ceder og Sandel*: (kostbare) orientalske træsorter.
- 184 *efter de bedste Mønstere*: se n.t.s. 183. – *Quarkorkium*: komisk forvanskning af: Quartcordium (se n.t.s. 183), komisk fordi Quark på tysk betyder: skidt; som barber tilhører Fugtel et fag, hvis udøvere på denne tid hyppigt var indvandrede tyskere. – *Ja rigtig! (...) nieste Smag*: Simons ty. oprindelse skinner igennem ved hans fonetiske forskydninger, hel- og halvty. ord samt den gentagne germanisme »sin Excellenz«. – *Geheimerath*: (ty.:) geheimeråd, (høj) embedstitel.
- 185 *Wassermann*: (ty.:) vandmand. – *Anker(e)*: ca. 40 liter. – *Medac*: rød bordeauxvin fra det sydvestfranske M.-distrikt. – *Fesperkost*: vesperkost, tidligt, jævnt aftensmåltid – *Souper*: senere, fint og let aftensmåltid. – *Bouillon*: kraftig kodsuppe.
- 186 *Gu bevas! (...) många Barn*: (sv.:) Gud bevaes! Det var frygtelig mange børn. – *Smørbrød*: brødkiver med smør (men ikke nødvendigvis pålæg). – *Hindbær-Ædike*: saftevand af hindbær med overhældt eddike, anvendt som læskedrik.
- 187 *attraede*: (for)ønskede. – *Kjole*: se n.t.s. 67. – *Conditor Papageno*: det ital. navn P. tyder på, at den omtalte person skal sættes i forbindelse med de såkaldte »schweizerkonditorer«, der på vaudevillens tid var relativt nyetablerede i Kbh.; navnet er dog mest kendt fra fuglefængereren i Mozarts opera *Die Zauberflöte (Tryllefløjten)*, der havde premiere på Det Kgl. Teater jan. 1826; se n.t.s. 198.
- 188 *Mel. af Di (...) tante pene*: yndet bravourarie af Rossinis syngestykke *Tancredi*, der havde premiere på Det Kgl. Teater okt. 1820; den ital. førstelinje betyder: så megen hjertekval, så store pinsler. – *Vaagekone(n)*: natsygeplejerske. – *almindelig Hospital*: Almindeligt Hospital, opført i 1760'erne og senere udvidet, lå i Amaliegade i Kbh. og op-tog især patienter med epidemiske sygdomme og kønssygdomme. – *Gid du var min*: rettelig: »Da du var min«, yndet selskabssang i tidens sentimentale stil, melodien af R. Bay (se n.t.s. 127), teksten findes gengivet hos Clausen, s. 70f. – *det Smilendes Haab*: rettelig: »Smilen-

de Haab! Du elskte Barn, som svævers, også denne vise er i tidens sentimentale smag, med melodi af R. Bay og med tekst optrykt hos Clausen (s. 71). – *Luk op for den lille Person*: der siges til den populære selskabssang »Tilgiv, ærværdige Hr. Eremit/Om jeg forstyrer din Ro«, der har omkvædet: »Luk op! for den lille Pedro!«; melodien hertil er blevet tilskrevet Hanna Irgens (1792-1853), teksten optrykt hos Clausen (s. 72f).

- 189** *Studiosuser Chirurgie*: (latin-) kirurgstuderende, dvs. barbersvende (da kirurgien henhørte under barberfaget). – *staae sig*: holde stand, klare sig. – *fix*: flink, dygtig rask. – *gjøres behov*: (sv.) blive nødvendigt. – *Coffure*: (fr.) frisur. – *Ole Colome*: forvanskning af: eau de Cologne (fr.): kølnervand, let parfume.
- 191** *Udmærket godt med Kryds*: udmærket godt, forkortet: ug, var den højeste karakter på den i datidens skole anvendte (ørstedske) karakter-skala, hvorpå et k. betegner en forhøjelse.
- 192** *mykke bra i*: (sv.) meget god (dygtig) til. – *intrigant*: listig, rænkefuld. – *practicerer*: lyster. – *Statsager*: politiske anliggender. – *Borsdorffer-Æbler*: Æ. af den særlig fine sort B. (efter oprindelsesstedet Portsdorff i Schlesien). – *Kommers*: «fjas» eller blot: forbindelse.
- 193** *de snavs Penge*: den smule p., den sølle skilling. – *Prøve paa Trines Fremgang i sine Videnskaber*: Oehlschläger påpegede selv (i en anmeldelse i *Prometheus* I, 1832, se F. L. Liebenberg; *Bidrag til den oehlschlägeriske Literaturs Historie* II, 1868, s. 144), at den flg. situation mindede »vel meget« om en tilsvarende scene (nemlig IV, se Oehlschläger, *Portiske Skrifter* XIV, udg. af F. L. Liebenberg, 1859, s. 324-29) i hans egen komedie *Robinson i England* (udg. 1819, opf. 1823); ligheden er unægtelig slående. – *Videnskaber*: kundskaber.
- 194** *hollandske Østers*: Holland var kendt for østersfiskeri og -eksport. – *fortalte sig*: talte galt (af vanvare). – *London (...) Over fire Tusind*: Londons befolkningstal var i begyndelsen af det 19. årh. godt 864.000. – *Kjøbenhavn og Christianshavn tilsammen*: se n.t.s. 181.
- 195** *Mennesket har Pligter (...) imod sig selv*: fra N. E. Balles *Lærebog i den Evangelisk-kristelige Religion, indrettet til Brug i de danske Skoler* fra 1791, kap. VI B: »Om Pligterne imod os selv« (1791, s. 60-66). – *Hallagers Læsebog*: Morten Hallager (1740- 1803) var en kendt da. skolemand og populær forfatter, hvis kundskaber og smag dog ikke stod mål med hans flid og virkelyst (i oplysningstidens ånd); blandt hans talrige og meget benyttede skolebøger findes to fr. læsebøger, hvoraf den ene, der længe gik under navnet »Hallagers Læsebog« bar titlen *ABC instructif pour apprendre aux enfans les éléments de la langue*

françoise, udkom 1797 og oplevede sit 7. oplag 1824. – »*Laissez la vanité*«: (fr.): Undgå (= lad ... fare) forfængelighed(en).

- 196 »*Donnez (...) en Mark*: denne sætning oversætter Trine (potentielt) korrekt, omend »marque« i sammenhængen med »vanité« nok snarere har betydningen: hæderstegn, udmærkelse. – *Marchez vous (...)* *Oui comça*: den fr. samtaleøvelse føres af begge parter på et fejlfuldt fransk; meningen ser ud til at være flg.: Frøkenen: »Går du sommetider ud og spadserer udenfor? Frisk mod, lille frøken!« Trine: »Ja, vist.« Frøkenen: »Hvor gammel er du?« Trine: »Ja, vist.« Frøkenen: »Det er snart sommer. Vil du tage med skolen i Dyrehaven?« Trine: »Ja, vist.«
- 197 *ofantlig vækker (...)* *Fransyskan*: (sv.) umådelig smuk fransk udtale. – *Wann sollen (...)* *Jahr*: (ty.): Zierlich: »Hvornår skal De konfirmeres?« Trine: »60 år [ental]!«; Trine forveksler altså sechzehn (16) med sechzig (60). – *Fremmede*: ndlædinge. – *Regula de Tri*: (af lat.: regula proportionum de tribus, regel om proportioner ud fra tre) den regneregul, der gør det muligt at bestemme den fjerde (ubekendte) størrelse i en proportion, når man kender de tre øvrige.
- 198 *Parquet(-Billet)*: parket, se n.t.s. 17. – *Moerskabs-Theatret paa Vesterbro*: det beskedne, men i samtiden meget populære underholdningsteater, der åbnedes 1817; repertoireet bestod mest af pantomimer, fremført af skuespillerfamilierne Price og Casorti (se n.t.s. 20); teatret spillede hele året, altså også om sommeren («i Kirsebærtiden»). – *vidtøftigt*: kompliceret. – *In diesen heiligen Hallen*: (ty.: i disse hellige haller), tempelpræsten Sarastros arie fra Mozarts opera *Die Zauberflöte* (se n.t.s. 187), der adskiller sig fra de fleste andre Mozartoperaer ved at have tysk libretto; det er en af operalitteraturens dybest liggende basarier, »sangpædagogen« her vil lade den 12-årige pige optræde med! – *præluderer*: indleder med et forspil.
- 199 *Mel. An (...)* *Frühlingsmorgen*: der sigtes til et digt af Goethe, hvis rette titel (førstelinje) imidlertid er: »An dem reinsten Frühlingsmorgen« (På den reneste forårmorgen), musikken er af D. Cimarosa (1749-1801), idet sangen (som Goethe senere spaltede i to: »Die Spröde« + »Die Bekehrte«) indgår som arie i C.s opera *Impressario in angustie* (*Impressario i knibe*), som Goethe hjembragte fra sin rejse til Italien (1786-88) og oversatte under titlen *Die theatralischen Abenteuer* (*De teatraliske eventyr*, 1797); musikken findes i Erik Bøgh (red.), *Den danske Vaudeville II*, 1919, s. 17. – *Roulade*: virtuosmæssigt toneløb i sang, koloratur; den krævende ital. vokalmusik var højeste mode bl. samtidens musikdilettanter i Kbh. – *den lette Fidelberger*: »Le fidèle

bergers* (fr.: den tro hyrde), et yndet sangnummer (for Trine »let« i forhold til »In diesen heiligen Hallen«), en repræsentant blandt mange for de foregående århundreders hyrdedigtning (se n.t.s. 103), der mellem sine litt. forudsætninger tæller et indflydelsesrigt drama af G. B. Guarini, hvis titel netop er *Il pastor fido* (ital.: den tro hyrde, 1590). – *Fidèle berger*: se foreg. n.

- 200** *Violin op af Lommen*: det drejer sig om en såk. stokfiol, en meget lille violin, som danselærere kunne føre med sig under kjolen. – *enrhumerat*: (fr.-sv.) forkolet. – *lâta see sine Progresser*: (sv.) vise sine fremskridt. – *Allons, à votre place*: (fr.) lad os begynde, på plads! – *Pas de deux*: (fr.) dans for to. – *Gyldenasparges, Silverkartoffel*: Heiberg spøger med de i mange tilfælde kunstige svenske adelsnavne. – *Attendez*: (fr.) giv agt. – *figurerer*: (sv.) figurere, optræde som medagerende. – *Ensemble*: helheden. – *Eh bien, commencez*: (fr.) godt, begynd. – *figurerer*: optræder (som instruktør i dans). – *Mel. af Cendrillon (...) ricesse*: C. (*Askepot*) er en opera af N. Isouard (1775-1818), der okt. 1812 havde premiere på Det Kgl. Teater med kolossal succes; den fr. titel betyder: hvad skal rigdom være godt for. – *En avant deux, en arrière*: (fr.) to skridt frem, og så tilbage. – *En avant deux (...) Pirouette*: Tenemanns koreografiske instruktion af Trine synes at have et forlæg i C. M. Bellman, *Fredmans Epistlar* (1790), nr. 69, hvori »Dansmästarn Mollberg« (*Fredmans Epistler*, udg. af G. Hillbom & J. Massengale, 1990, s. 223) på burlesk vis eksercerer Ulla Winblad, og hvis melodi ligeledes er af fr. oprindelse; musikken findes i Erik Bøgh (red.), *Den danske Vaudeville II*, 1919, s. 18f. – *Uttilbeens*: (sv.) fødderne udad, balletens første position. – *Hufvud rak!*: (sv.) hovedet lige (op), i Fredmans Epistel nr. 69 (se foreg. n.) forekommer i 2. strofe instruksen »Rak i lifvet, rak Ulrika!» (den i foreg. n. anf. udg., s. 224). – *légère*: (fr.) let. – *Queue de chat*: (fr.: kattehale) en dansefigur. – *Animer sin Mouvement*: (sv.-fr.) Gør hendes (dvs.: din) bevægelse livligere. – *Talang*: (sv.) talent. – *vist*: sandelig.
- 201** *nusen*: (sv. afholdsed) Fanden. – *Vred (...) i Kabusen*: (sv.) gal ... i hovedet. – *Avec grâce*: (fr.) med ynde. – *ça ça*: (fr.) sådan, ja. – *Pirouette*: hurtig omdrejning på tåspidsen. – *satisfait*: (fr.) tilfreds. – *flatteret derover*: (sv.) smigret over det.
- 202** *Erkjendtlighed*: taknemmelighed el. belønning.
- 204** *Sølvadens Kaseme*: på vaudevillens tid var seks infanteriregimenter fast garnisoneret i Kbh.; S.K. lå på hjørnet af Østervold og Sølvgade. – *Industrien*: magasin for husflids- og håndarbejdsartikler, foranstaltet af Selskabet for indenlandsk Kunstflid; der eksisterede på vaudevil-

- lens tid to udstillings- og udsalgssteder herfor i Kbh.; ét i Vingårdsstræde og ét i Admiralgade.
- 206 *holde her*: holde for.
- 207 *Mel. af Figaros (...) zefiretto*: Mozarts opera *Le nozze di Figaro* (*Figaros bryllup*) havde premiere på Det Kgl. Teater jan. 1821; den anførte duet, »Som den søde Zefyr [dvs. vestenvind] synges i akt III, hvor grevinden dikterer Susanna et brev, hvis poetiske fraser denne skrivende gentager, og som skal lokke greven i en fælde (så at han ved det berammede stævnemøde i haven træffer grevinden i stedet for, som forventet, S.); melodien findes i Erik Bøgh (red.), *Den danske Vaudeville II*, 1919, s. 20f.
- 210 *Syepose*: tøjpose til opbevaring af sytøj.
- 212 *Samme Melodie*: altså duetten fra *Le nozze di Figaro* III, se foreg. n.; det vakte forargelse i samtiden, at Heiberg her parodisk benytter disse toner af Mozart, tidens musikalske kultfigur, til skrædderregningens tekst (se Krogh, s. 117, n. 1).
- 214 *Strik*: her nedsættende om person, der vil ende i galgen, galgenfugl.
- 215 *Nissebuk*: nisse, der forårsager uforklarlige forandringer.
- 216 *Lignelse*: skikkelse. – *opørt Vand (...) godt at fiske*: gl. da. ordsprog (Mau 2157). – *Confusion*: forvirring, postyr.
- 217 *lvo som vover, vinder*: gl. da. ordsprog (Mau 11786). – *ikke for intet (...) hedder Constance*: se n.t.s. 157. – *Sigfrid (...) Seier og Fred*: etymologien er korrekt: navnet stammer fra olddansk Sigfrith, som er et lån fra oldhøjtysk Sigifrid, tysk Sieg: sejr + Fried(e): fred. – *overødentlig(e)*: ekstraordinær.
- 218 *Mel. Af Dragedukken (...) Rose af faae*: Enevold Falsens komiske syngestykke D. med musik af den da. »lieds«-komponist F. L. Ae. Kunzen (1761-1817) havde premiere på Det Kgl. Teater 1797 og havde frem til vaudevillens tid bevaret sin popularitet; musikken til sangen her findes i Erik Bøgh (red.), *Den dansk Vaudeville II*, 1919, s. 22-24.
- 219 *Skilsmissen*: adskillelsen.
- 220 *en Hund i et Spil Kegler*: talemåde benyttet om en person, der bringer forstyrrelse el. uorden i noget og derfor er uvelkommen.
- 221 *koste (...) hendes tre Mark*: if. Chr. V's Danske Lov (1683) straffedes falsk el. ubevist tyverisigtelse med bøde på t. m., en straf, der var betydelig nok til at medføre ærestab (svarende til nutidens »plettede straffeattest«). – *tre Marks Beløb*: 3 mark = 48 skilling = 1/2 rigsdaler, i 1990'er-købekraft ca. 8 kr. – *Mark Banco*: en af banken i Hamborg fastsat møntenhed, der i det 18. og begyndelsen af det 19. årh. også anvendtes i Danmark; på vaudevillens tid, da der i kølvandet på stats-

- bankerotten 1813 herskede kraftig inflation, stod M.B. fast som »hård valuta».
- 222 *Kram*: »skids». – *Entreen*: indgang(en), at komme ind. – (*Sukkerfad*: tønne. – *Canaillen*: skurken.
- 223 »*Reise igjennem (...) Elendighedens Boliger*»: en af de mange »røvers-, skrek- og knaldromancer, der produceredes af den ty. underholdningsforfatter C. H. Spiess (1755-99), den her omtalte er: *Meine Reisen durch die Höhlen des Unglückes und Gemächer des Jammers* (1796), der udkom i da. overs. ved L. A. Hjorth i fire bind 1802-03 under titlen *Mine Rejser gjennem Ulykkens Huler og Elendighedens Boliger*; de mange nye oplag, oversættelsen udsendtes i, vidner om dens fortsatte popularitet på vaudevillens tid. – *Mel. af Die Wiener (...) um eins: »liederpossen»* (dvs. »sangfarcen») *Die Wiener in Berlin*, med tekst af den ty. digter K. von Holtei (1798-1880) og musik af den østr. sangspilskomponist W. Müller (1767-1835), blev, ved gæsteopførelsen på Det Kgl. Teater maj 1825, en afgørende inspiration for Heiberg til etablering af den da. vaudevilletradition (se efterskriften s. 526f.); i denne opr. sammenhæng udspørger den muntre Berlinererke til den anførte melodi sin tilbeder om hans troskab; melodien »*War's viel leicht um eins*» (ty.: Var det måske kl. ét) stammer fra et ældre sangspil af Müller, *Aline*, hvorfra den atter går tilbage til en meget udbredt folkelig melodi (se Krogh, s. 61f.); dens opr. præg af tyrolermusik (med den særlige vuggende rytme og indslag af jodlen) er kendelig også i vaudevillen her, se Erik Bøgh (red.), *Den danske Vaudeville II*, 1919, s. 24f.
- 226 *vidtloftigt*: kompliceret.
- 227 *forestaae*: vente. – *raisonnere*: »snakke». – *ret*: virkelig.
- 228 *Spænd*: morskab, sjov, fest.
- 229 *Evig forsoren!*: det var Satans! – *Jo større (...) List*: tilsyneladende selv gjort »ordsprog» (sml. Mau 5636 og 5638, hvis pointe er den modsatte!). – *Jo paa det lav!*: Jo tak!, Det skal være logn! – *slaaer Tordenen (...) høieste Steder*: gl. da. ordsprog (Mau 4231).
- 230 *en Høne at plukke*: folkelig talemåde for: en sag at gøre op. – *blameret*: beskæmmet. – *der er Maade med alting*: gl. da. ordsprog (Mau 6218) og klassisk citat (lat.: est modus in rebus, Horats, *Satirer I*, 1, 106). – *en Fabel over Byen*: berygtet, til grin blandt alle i byen, et Holbergudtryk. – *Pasquil*: smædeskrift.
- 231 *Hans og Trine (...) Nytaarsgave*: Poul Martin Møllers dialogdigt (se n.t.s. 157) tryktes første gang i *Gefion*. Nytaarsgave for 1826, udgivet af Elisa Beyer. – *smøre*: prygle. – *opført den Scene paa et Deklamatorium*

- (...) *være os* (...) *Rosenkilde* (...) *Skolebarn*: se n.t.s. 157. – *Deklamatorium*: fremførelse af tekster på et teater uden egl. ageren af de optrædende, aftenunderholdning. – *Acteurene*: skuespillerne. – *(Skole)discipel*: elev. – *Herre Jemini*: se n.t.s. 107.
- 234** *saamen*: mandsanden.
- 235** *dryppe ham i hans eget Fedt*: »betale ham igen med hans egen mønt», lade ham undgælde med brug af hans egne metoder. – *ene Hane i Kurven*: eneste kurtiser (i situationen med ordspil på »kurv»). – *Nedladdenhed*: dobbeltydigt i situationen: 1) nedværdigelse, 2) nedstigning (pretios sprog). – *Gravitet*: værdighed. – *svoret*: (folkelig ud-tale) svoret. – *smudske*: tilsmudse.
- 237** *Bodsvend*: butikssvend.
- 238** *Elskovspant*: tegn på og sikkerhed for kærlighed. – *Kurv (...) slem*
Tegn: ordspil på betydningen kurv: afslag på frieri. – *Courage!*: (frisk) mod! – *Ligesaa godt springe (...) krybe i det*: gl. da. ordsprog (Mau 9515).
- 239** *svær*: tung. – *ny Mølle paa Farimagsgaarden*: F. i Kbh. er de nuv. Vester, Øster og Nørre Farimagsgade og kaldtes således, idet man der måtte køre langsomt (fare i mag), bl.a. fordi vejen temmelig planløst fyldtes op med byggeaffald; for disse sparsomt bebyggede yderdistrikter (i forhold til det centrale, egl. Kbh, se n.t.s. 179) gjaldt relativt liberale bestemmelser mht. etablering af småindustri så som møllerier.
- 241** *Gevalt!*: nødråb ved overfald, hjælp!
- 242** *Pretentioner*: fordringer: – *Bilighed*: rimelighed.
- 243** *Sterbens(-Griller)*: (ty.) døds-. – *Kalvekryds*: se n.t.s. 102.
- 245** *hele Klatten*: hverdags-(kollokvial-)udtryk for: det alt sammen; forekomsten af dette udtryk var blandt de elementer i teksten, der gjorde teaterdirektionen usikker på dens egnethed til opførelse (G. H. Olsens censur, brev nr. 154 af 14. marts 1826 i: Morten Borup (udg.), *Breve og Aktstykker ... II*, 1948, s. 18). – *Katten (...) Musene på Bordet*: gl. da. ordsprog (Mau 4559).
- 246** *Brøndshøj*: på vaudevillens tid var B. stadig en landsby, beliggende – som nu – ca. 5 km NV for det centrale Kbh. – *aarelåde*: åbne en blodåre for at udtømme en mindre del af blodet; åreladning, der udførtes af en kirurg (dvs. barber), tillagdes helbredende (evt. blot beroligende) virkning. – *Igle*: ledorm, i tidligere lægekunst benyttet til at suge bylder o.lign.; påsætning af sådanne suge- el. lægeigler hørte ligeledes (jf. foreg. n.) til kirurgens (barberens) opgaver. – *almindelig Hospital*: se n.t.s. 188. – *Studiosusser Chirugia*: se n.t.s. 189. – *Frie Planes Institut*: navnet på den skole, som Trine i Poul Martin Møllers

- »Hans og Trine« (se n.t.s. 157) er elev i: »I er kommen snart fra Skole/I Fru Planes Institut« (Poul Møller, *Skrifter i Udvalg* I, udg. af Vilh. Andersen, 1930, s. 85). – *Dilettant*: deltager i dilettantkomedie. – *Kors! hvad før Olycka*: Tennemanns svensksprogede klage over sin tilskadekomst deler motiv og optakt med Bellman, *Fredmans Epistler* (1790), nr. 32, der indledes: »Kors! utan glas, du ser ut, din Canalje,/ Som et rankigt [dvs. vaklevormt] skepp utan flaggs« (Bellman, *Fredmans Epistlar* I, udg. af G. Hillbom og J. Massengale, 1990, s. 97).
- 247 *Din Tante Tæl (...)* *Tante Lene*: se n.t.s. 188. – *Ole Colonne*: se n.t.s. 189. – *utanför, (Bal)skor*: sv. ordformer. *en ganske Menge (...)* *Kinder forbi*: (da.-ty. blandsprog) forbi en hel masse damer, herrer og børn.
- 248 *holde Ørene stive*: (for-)holde os standhaftige, stærke, rolige, fattede. – *Mel. Pausevals*: el. Pauservalsen, denne melodis komponist kendes ikke; den foreligger i to versioner (i forskellige tonearter): dels i Erik Bøgh (red.), *Den danske Vaudeville* II, 1919, s. 26, hvor den identificeres som »Von Dittens Vise«, dels – under titlen »Vise om von Ditten« – i V. Faber & C. Møller (red.), *Sang og Klang* II, 1873, s. 98 (nr. 89); teksten, der angives forfattet af en (i øvrigt ukendt) F. A. Ployen, handler om, hvordan den halte branddirektør von Ditten fjoller omkring under en brand i Kbh. – *Confusion*: forvirring. – *bold*: herlig, ypperlig, god, fin; ikke mindst ved efterstilling og i kombinationen med »saa« med præg af folkevisesprog (pastiche).
- 249 *min Ringhed*: (her:) mit beskedne trakterement. – *tarveligt*: beskedent, jævnt. – *Complimenter*: høfligheder, »dikkedarers«. – *rutte*: ødsle.
- 250 *Malheur*: (fr.) ulykke. – *uden fra Fanden (...)* *Ondes Fader*: reminiscens af Geske Klokkers replik i Holbergs komedie *Børselstuen* (1724), II,12: »Ach, ach, hvad har ikke Fanden at bestille, thi saadant kand dog aldrig komme af vor Herre (...).« (Holberg, *Samlede Skrifter* III, udg. af Carl S. Petersen, 1915, s. 114); jf. også Joh. 8,44: »Djæveln (...) er en løgner og løgnens fader«.
- 253 *Bludsel*: skam. – *Renommé*: rygte, omdømme.
- 256 *unter diese Umstände*: (forkert ty.) under disse omstændigheder. – *artige*: morsomme. – *Jeg denker (...)* *vs ned*: (da.-ty.) jeg synes, at vi nu alle skal sætte os ned. – *plaidere*: føre.
- 257 *Kurven (...)* *man ser Trine ligge i den (...)* *falder Hans baglænds om*: når K. L. Rahbek i egenskab af censor og direktionsmedlem ved Det Kgl. Teater vil motivere sine betænkeligheder ved vaudevillens opførelse med moralsk forargelse, gør han altså stykkets regianvisning uret, når han påberåber sig »de to [!] Ravneunger i [!] Kurvens« (Morten Borup (udg.), *Breve og Aktstykker ...*, II, 1948, s. 17, nr.

153); opfattelsen af, at Hans og Trine skulle have anbragt sig i kurven sammen i sc. 26 (her s. 244) forplantede sig til ugunst for vaudevillen til andre censorer (anf. værk og bd., s. 18, nr. 154). – *mycke oanstændigt*: (sv.) meget uanstændigt, således udtryk for samtidens moralske vurdering (jf. foreg. n. med henvisninger).

- 259 *Slutnings-Sang*: ved opførelsen udføres slutningsangen på den måde, at alle optrædende stiller sig op på linje i nærheden af rampen, således som de er blevet sammenparrede i løbet af handlingen, og enkeltvis synger én strofe direkte henvendt til publikum, idet han/hun træder nogle skridt frem foran rækken. – *Mel. Du Puy's Fastelavnsvise (...)* følges ad: den fra Frankrig indvandrede E. Du Puy (ca. 1770-1822) opnåede en meget betydelig popularitet i Kbh. i de første tiår af det 19. årh. både som musiker, sanger og komponist; i sidste egenskab er han bedst kendt for syngestykket *Ungdom og Galskab* (1806), men har tillige komponeret en række yndefulde romancer og (især klub-)viser, blandt hvilke den her benyttede hører til de mest yndede; den findes gengivet i Erik Bøgh (red.), *Den danske Vaudeville* II, 1919, s. 27f. – *Kort er Livet (...)* *Kunsten lang*: se n.t.s. 65. – *Abespil*: løjer, spot.
- 260 *Skuddag*: dag, som indskydes hvert skudår ml. den 24. og 25. febr., i alm. sprog oftest om den 29. febr.; er man født denne dag, kan man jo kun fejre sin »rigtige« fødselsdag hvert fjerde år! – *caput*: til spilde. – *indbyrdes Undervisning*: pædagogisk moderetning gående ud på, at læreren til de dygtige elever overlader undervisningen af de øvrige; metoden blev opfundet i slutningen af de 18. årh. af to briter, A. Bell (1753-1832) og J. Lancaster (1778-1838) og introduceret af officeren J. Abrahamson (1789-1847) i Danmark, hvor den vandt Frederik VI's bevågenhed ved sin billighed.

Recensenten og Dyret

- 263 *Recensent(en)*: anmelder, kritiker. – *Vaudeville*: om genren og Heibergs forhold til den, se efterskriften, s. 526f. og 539-41; om netop denne vaudeville har han til sit tidsskrift *Kjøbenhavns flyvende Post* (1827, nr. 20) skrevet en lille opsats, hvori han bestemmer dens forhold til genren, forklarer sine hensigter med den og giver sine kritikere (se flg. n.) svar (*Pros. Skr.* IV, 1861, s. 36-44). – *Opført første Gang (...)* 1826: som den første af Heibergs vaudeviller opnåede *Recensenten og Dyret* ikke succes ved premieren; modtagelsen var tvært-